

תורת הבטחון ∞ פרשת ואתחנן

עבודה התפילה היא לבטוח בה'

פי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו. (ד, ז)

איתא במדרש רבה (פרשה ב) ז"ל, "אמר רב ענן אף שערי תפלה אינן ננעלים לעולם דכתיב כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואין קריאה אלא תפלה כענין שנאמר (ישעיה סה, כד): "והיה טרם יקראו ואני אענה". א"ר חייא רבה כתיב (תהלים כו, ד): "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'", הוי מתפלל וחוזר ומתפלל ויש שעה שיתנו לך ... מהו בכל קראנו אליו אמרו רבנן יש תפלה שנענית לארבעים יום, ממי את למד ממושה דכתיב: ואתנפל לפני ה' מי יום וגו'. ויש תפלה שנענית לכ' יום, ממי את למד מדניאל דכתיב (דניאל ג, א): לחם חמודות לא אכלתי עד מלאת שלשה שבועים ימים ואח"כ אמר ה' שמעה ה' סלחה וגו'. ויש תפלה שנענית לשלשה ימים, ממי את למד מיונה דכתיב (יונה ב, א): ויהי יונה במעי הדגה וגו' ואח"כ ויתפלל יונה אל ה' אלהיו ממעי הדגה. ויש תפלה שנענית ליום אחד, ממי את למד מאליהו דכתיב (מלכים א' יח, לו): ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו'. ויש תפלה שנענית לעונה, ממי את למד מדוד דכתיב (תהלים סט, יד): ואני תפילתי לך ה' עת רצון. ויש תפלה שעד שלא יתפלל אותה מפיו הקדוש ברוך הוא יענה, שנאמר (ישעיה סה, כד): והיה טרם יקראו ואני אענה", ע"כ דברי המדרש.

שלא ישתנה השם מן הרצון אל לא רצון ולא מלא רצון אל רצון, ובעבור זה יאמרו שלא יועיל כשרון המעשה אל שיגיע לאדם מהשם בעבור טוב מה, וכן יאמרו שלא תועיל התפלה להשיג טוב מה או להנצל מרע שנגזר עליו, "עכ"ל. הרי כל ענין של תפילה צ"ב, דמה תועיל התפילה, הלא אם כבר נגזרה הגזירה על האדם, הרי יקרה הדבר בין אם יתפלל בין אם לא יתפלל.

ותי' וז"ל, "וזה הדעת אינו נכון, שהשפעות העליונות יושפעו על המקבל בהיותו במדרגה ידועה והכנה ידועה לקבלם, ואם לא יכין האדם עצמו לקבל השפע ההוא הנה הוא המונע טוב מעצמו, שאם נגזר על איש מה על דרך משל שיצליחו תבואותיו בשנה פלונית והוא לא יחרוש ולא יזרע בשנה ההיא, אף אם ימטיר השם מטרות עזו על פני תבל ארצה לא תצליחה תבואותיו אחר שלא חרש וזרע, והוא מונע מעצמו הטוב ההוא בשלא הכין עצמו לקבלו. ולפי זה נאמר שכשנגזר על האדם טוב מה הנה הוא נגזר עליו במדרגה ידועה מכשרון המעשה, וזה כלל יעודי התורה, וכן כשנגזר עליו רע מה הנה הוא נגזר בהיותו במדרגה ידועה מהרוע או בהכנה ידועה, וכשתשתנה המדרגה ההיא או ההכנה ההיא תשתנה הגזירה בהכרח לטוב או לרע", עכ"ל. הרי מבואר מדבריו, שעיקר התכלית של תפילה אינו רק לבקש עצם הבקשות, רק התכלית הוא להרים את עצמו למדרגה גבוהה, ובאותה מדרגה לא נגזרה עליו הגזירה רעה, וע"כ על ידי תפילה שייך לשנות כל גזירה שבעולם.

עבודה שבלב

ויש לבאר עצם התכלית של תפילה על פי מה שאמרו חז"ל (ספרי): "ועבדתם את ה' אלקיכם - זו תפלה וכן הוא אומר: "ולעבדו בכל לבבכם", איזו היא עבודה שבלב הוי אומר זו תפלה", ע"כ. הרי מבואר מדברי חז"ל שעיקר התפילה אינו רק הדברים שמתפללים, רק כל התפילה תלוי בלב של כל אחד ואחד. וביאר הרשב"א (חי אגדות ברכות ה, א) דברי חז"ל הנ"ל ז"ל, "התפילה היא הלב, וכמו שקראוה "עבודה שבלב" כמוזכר בספרי: ולעבדו - זו תפילה, או אינו אלא עבודה, ת"ל בכל לבבכם ובכל נפשכם, וכי יש עבודה בלב, מה ת"ל ולעבדו זו תפילה, כי בהתפלל המתפלל צריך לכוין דעתו ולגמור בלבו שמאיתו יתברך ההצלחה והרחמים והוא שליט בכל ולא ימנענו דבר והוא לבדו המספיק כל הצרכים שהוא האדון יתברך לבדו והכל עבדיו", עכ"ל. הרי, עיקר התכלית של תפילה הוא לבא לידי ההכרה "אין עוד מלבדו", וזהו התכלית בכל התפילה, מתחילת התפילה שאנו משבחים הש"ת, וגם בכל בקשותינו, וגם במה שאנו מודים לו ית', הכל הוא לתכלית אחת, לבא לידי ההכרה - "אין עוד מלבדו", ועבודה זה אינה עבודת הפה, דשייך שיאמר בפיו כל מלות התפילה, אבל כל זמן שאינו קובע אמונה זו בלבד, עדיין לא קיים התכלית של עבודת התפילה, וזהו כוונת חז"ל שתפילה היא עבודת הלב.

מהותו של תפילה - בטחון

ומבואר מדברי המדרש, דמהותו של תפילה הוא ענין של בטחון, שלשון הקרא האמור להתפלל ולחזור ולהתפלל הוא לשון "קוה", וזהו אחד מן העשר לשונות של בטחון שכתב החובת הלבבות (סוף עשר הבטחון) וז"ל: "ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקודש מליצים בעדו בעשר מלות כנגד עשר מדרגות האלה, והם: מבטח, ומשען, ותקוה, ומחסה, ותוחלת, וחכוי, וסמיכה, ושבר, ומסעד וכסל", עכ"ל. וכיון שכן, מי שהתפלל ועדיין תפילתו לא נענתה, לעולם אינו מתייאש, שהרי עדיין מקוה שהקב"ה יענה תפילתו. אבל מי שחוו"ש אינו בוטח בהש"ת, אם התפלל ולא נענה, שוב אינו מקוה שיענה הקב"ה לתפילתו, ועל כן אינו חוזר ומתפלל.

האם תפילה יכולה לשנות גזירת ה'?

הנה לבאר עיקר מהותה של תפילה יש להקדים מה שעמדו הראשונים. הספר העיקרים (מאמר ד, פרק י"ח) הק' וז"ל, "מה שהביא האנשים לפקפק בתפלה קרוב למה שהביא אותם לסלק ידיעת השם. וזה שהם אומרים שלא ימלט הדבר מחלוקה אם שנגזר מהשם טוב מה על איש מה או לא נגזר. ואם נגזר אין צריך תפלה, ואם לא נגזר איך תועיל התפלה לשנות רצון השם לגזור עליו טוב אחר שלא נגזר,

איזו תפילה נענית?

איתא בגמ' (ר"ה יח, א): "היה רבי מאיר אומר: שנים שעלו למטה וחולין שוה, וכן שנים שעלו לגדרום לידון [פרש"י: בית וועד שדנים בו נפשות להריגה] ודין שוה, זה ירד וזה לא ירד, זה ניצל וזה לא ניצל. מפני מה זה ירד וזה לא ירד, זה ניצל וזה לא ניצל? זה - התפלל ונענה, וזה התפלל ולא נענה. מפני מה זה נענה וזה לא נענה? זה התפלל תפלה שלימה [פרש"י: נתכוון] - נענה, וזה לא התפלל תפלה שלימה - לא נענה", ע"כ. וכבר נתקשו כל המפרשים להבין דברי הגמ', שהרי בודאי כל מי שנתחייב בגזירת מיתה, וכן כל מי שנחלה ועומד למות, בודאי הוא מתפלל להשי"ת בכוונה, והאיך יעלה על הדעת לומר שזה שהתפלל ומת, הוא התפלל בלא כוונה, בודאי מי שעומד למות מחמת חולי, או מחמת גזירת דין, בודאי יתפלל בכל כחו בכוונה עצומה, הרי צריך להיות שוטה להתפלל בלי כוונה במצב כזה?

וביאר הגאון ר' אליהו לופיאן זצ"ל (הובא במתנת חיים מאמרים ח"ב עמ' ז') שבודאי שניהם התפללו תפילה בכוונה להינצל מעונש מיתה, רק שזה שמת מחליו ומגזירת מיתה, הרי הוא לא "האמין" שישגי את המבוקש ע"י תפילתו, שזעק אל השי"ת "הושיענו ונושעה", אבל בלבו היה באמת מיואש, ולא העלה על לבו שהשי"ת יצילו מאותו צרה. וזהו כוונת הגמ' "תפילה שלימה", שהגם שעצם התפילות של שניהם היו ממש דומים זה לזה, אבל החילוק ביניהם תלוי בלבם, זה שהיה באמת מאמין בהשי"ת, היה בוטח בהשי"ת שבודאי יצילו מאותו צרה וע"כ זכה להתרפאות מחליו וניצל מגזירת מות, אבל זה שמת מחליו ולא ניצל מגזירת מיתה, היינו משום שלא היה מאמין בהשי"ת ובוטח בו ית' שבודאי יצילו, וע"כ תפילתו אינה תפילה שלימה.

על כל פנים, מבואר ממש כנ"ל, שעיקר עבודת התפילה אינה רק לבקש עצם הבקשות, רק התכלית הוא להאמין ולבטוח בהשי"ת, שהוא ית' "כל יכול", ויש לו ית' היכולת למלא כל בקשה. ורק ע"י זה יזכה שיענה השי"ת בקשת התפילה.

תפילה רק מתוך בטחון

וזהו ממש דברי המדרש הנ"ל שתפילה הוא "תקוה", והיינו שעצם התכלית של תפילה הוא האמונה והבטחון בהשי"ת, ואינו רק עצם הבקשה. ומי שמתפלל בכוונה הרי הוא "מקוה" להשי"ת שימלא בקשתו, ואינו מיואש כלל, שהוא יודע שהשי"ת הוא "כל יכול", וגומל חסד חנם וע"כ אין שום מונע ממנו ית' למלא משאלות לבו. ולא עוד, אלא אפילו אם יתפלל ועדיין לא נענה, יתפלל עוד פעם! שאינו מיואש. אבל מי שאינו מאמין בהשי"ת, לא ימשיך להתפלל עוד פעם, שהרי אינו מאמין ובוטח בהשי"ת שימלא בקשתו.

וכן מפרש בדברי המדרש (מכילתא פ' בשלח) שמהות של תפילה הוא בטחון ז"ל: "וכן ירמיה אומר (ירמיה ז, ז): ארור הגבר אשר יבטח באדם", ובתפילה מהו אומר? "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו",

מבטחן של ישראל בשעה שמתפללין לו והוא קרוב להם שנאמר (תהלים קמ"ה, יח) קרוב ה' לכל קוראיו, ע"כ. הרי חזינו להדיא שמהות של תפילה הוא בטחון בהשי"ת.

ואני תפילה - איש תפילה

דוד המלך ע"ה אמר על עצמו (תהלים קט, ד): "ואני תפילה". וכי המפרשים (שם) שכוונתו לומר שהוא "איש" תפילה, וע"כ לא אמר על עצמו "ואני מתפלל". ולפי הנ"ל יש לבאר דמי שמכוון בתפילתו, ותפילתו היא תפילה שלימה, כל מהותו של אותו איש הוא שמאמין ובוטח בהשי"ת, וכל תפילתו אינו רק עצם הבקשות, רק התקוה בהשי"ת ובטחון בו שימלא בקשתו. אבל יתכן להתפלל הרבה תפילות בכל יום, ועדיין אינו "איש תפילה", וכדי להיות "איש תפילה" אינו תלוי רק בעצם התפילות שמתפלל אלא תלוי בהרגשים של הלב, אם יש האמונה והבטחון בהשי"ת.

וזהו עומק כוונת העקרים (הנ"ל) דהתכלית של תפילה הוא לשנות עצם מהותו של כל אחד ואחד, שאחר התפילה אינו אותו איש של קודם התפילה, וע"כ הגזירה נשתנה משום שמהותו נשתנה, שלא נגזרה עליו אותה גזירה עכשיו שהוא בדרגה גבוהה, וע"כ יש בכח התפילה לבטל כל גזירה רעה!

בטחון שיענה תפילתו

כתיב (תהלים יח, ד): "מהלל אקרא ה' ומן אויבי אושע" ופי' רש"י (שם) ז"ל, "מהולל אקרא ה' - בהלולים אקרא ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי", עכ"ל. הרי, דוד המלך ע"ה היו בוטח בהשי"ת שיענה תפילתו, עד כדי כך שהיה יכול לומר שירה והלל אפילו קודם הישועה!

וכן כתיב (שם כח, ו): "ברוך ה' כי שמע קול תחנוני". ופי' המאירי (שם) ז"ל, "ברוך ה' וגו' - לרוב בטחונו הודה לאל כאילו נענה לתפילתו", עכ"ל. דברים נוראים! דוד המלך היה בוטח בהשי"ת שבודאי יענה לתפילתו, וע"כ הודה להשי"ת אפילו קודם שראה בעיניו הישועה. וכל זה הוא מחמת גודל בטחונו. שתפילה שהיא עם בטחון, היא תפילה שלימה, ולתפילה זו ודאי יענה השי"ת.

לימוד למעשה:

עבודת התפילה היא עבודה שבלב, והתכלית בתפילה הוא להכיר שכל בקשותינו נמצא אך ורק אצל השי"ת, ואין עוד מלבדו. ויש לו ית' היכולת למלא כל בקשותינו, ואין שום נמנעות מלפניו. ותפילה הוא להרים הדרגה של אמונה ובטחון בהשי"ת, ורק ע"י זה השי"ת יענה לתפילתנו, דאחר התפילה איננו עוד באותה מדרגה, וע"כ לא קיים כל אותן גזירות. ומי שמתפלל תפילה שלימה בכוונה בבטחון גמור בודאי השי"ת יענה תפילתו.